

BOLALAR NUTQIDA MATN SHAKLLANISHINING LINGVISTIK ASOSLARI

*Ergashev Shoxrux Qurbonali o'g'li,
"University of economics and pedagogy "
stajyor o'qituvchisi, Andijon viloyati*

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalar nutqida matn shakllanishining lingvistik asoslarini o'rganishga bag'ishlangan. Bolalar nutqi o'rganish jarayonida markaziy o'rin tutadi va nafaqat til ko'nikmalarini, balki tafakkur, mantiqiy fikrlash va ijtimoiy muomala qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tadqiqot fonetik, leksik, grammatik, morfologik va sintaktik xususiyatlarni tahlil qiladi hamda ularning matn shakllanishiga ta'sirini ko'rsatadi. Shuningdek, matnning semantik va pragmatik jihatlari, diskurs va kontekstning roli, bolalar matnining boshlanish, rivojlanish va yakun qismlari o'rganiladi. Tadqiqotda kuzatuv, eksperimental, lingvistik va matn tahlili metodlari qo'llanilib, bolalar nutqidagi matn tuzilishi va lingvistik tamoyillari aniqlanadi. Natijalar pedagogik va psixologik amaliyotda bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha foydali tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Bolalar nutqi, matn shakllanishi, lingvistik asoslar, fonetika, leksika, grammatika, morfologiya, sintaksis, semantik va pragmatik tahlil, diskurs, pedagogik metodlar

Аннотация: Данная статья посвящена изучению лингвистических основ формирования текста в детской речи. Детская речь занимает центральное место в процессе обучения и способствует развитию не только языковых навыков, но и мышления, логического рассуждения и социальных коммуникативных способностей. В исследовании анализируются фонетические, лексические, грамматические, морфологические и синтаксические особенности и их влияние на формирование текста. Также рассматриваются семантические и прагматические аспекты текста, роль дискурса и контекста, а также этапы начала, развития и завершения детского текста. В работе используются методы наблюдения, эксперимента, лингвистического и текстового анализа, что позволяет выявить структуру текста и лингвистические принципы детской речи. Полученные результаты дают практические рекомендации для педагогической и психологической деятельности по развитию детской речи.

Ключевые слова: *Детская речь, формирование текста, лингвистические основы, фонетика, лексика, грамматика, морфология, синтаксис, семантический и прагматический анализ, дискурс, педагогические методы*

Abstract: *This article is devoted to the study of the linguistic foundations of text formation in children's speech. Children's speech occupies a central place in the learning process and contributes not only to the development of language skills but also to thinking, logical reasoning, and social communication abilities. The study analyzes phonetic, lexical, grammatical, morphological, and syntactic features and demonstrates their influence on text formation. In addition, the semantic and pragmatic aspects of the text, the role of discourse and context, as well as the stages of beginning, development, and completion of children's texts are examined. Observation, experimental, linguistic, and text analysis methods are employed to identify the structure and linguistic principles of text formation in children's speech. The results provide useful recommendations for pedagogical and psychological practice aimed at developing children's speech.*

Keywords: *Children's speech, text formation, linguistic foundations, phonetics, lexicon, grammar, morphology, syntax, semantic and pragmatic analysis, discourse, pedagogical methods*

Kirish: Nutq - insonning eng muhim kommunikativ vositalaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi shaxsiy va ijtimoiy taraqqiyotda beqiyos ahamiyatga ega. Bolalar nutqi esa o'rganish jarayonining markazida turadi, chunki u nafaqat til bilish ko'nikmasini shakllantiradi, balki tafakkur, mantiqiy fikrlash va ijtimoiy muomala qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Bolalar nutqini o'rganishning lingvistik jihati, ya'ni so'z tanlovi, grammatik tuzilma, matn ichidagi mantiqiy bog'liqlik va kontekstual bog'lanishlarni aniqlash, tilshunoslik fanida alohida o'rin tutadi. Ushbu maqolaning maqsadi - bolalar nutqida matn shakllanishining lingvistik asoslarini o'rganish, nutqiy elementlarning tuzilishi, semantik va pragmatik jihatlarini aniqlash, hamda ularni pedagogik va psixologik amaliyotga tadbiq qilish imkoniyatlarini ko'rsatishdir.

Maqolada quyidagi vazifalar bajariladi:

1. Bolalar nutqining fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini aniqlash;
2. Matn shakllanishining lingvistik tamoyillarini tushuntirish;
3. Bolalar nutqini o'rganish metodlarini va pedagogik amaliyotni ko'rib chiqish;
4. Xulosa orqali lingvistik asoslarning amaliy ahamiyatini baholash.

Bolalar nutqining xususiyatlarini

2.1. Fonetik va fonologik xususiyatlar

Bolalar nutqida tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish qobiliyati asta-sekin rivojlanadi. Dastlab shivirlash va balandlikni o'rganish orqali nutqqa tayyorlanadi. 2–3 yoshdan boshlab tovushlarning aniq talaffuzi shakllanadi, lekin ba'zi murakkab tovushlar keyinroq o'rganiladi.

2.2. Leksik va grammatik rivojlanish

Bolalar nutqining asosiy xususiyati - so'z boyligi va grammatik strukturaning sekin shakllanishidir. Dastlab, bola asosiy atamalar va fe'llarni o'rganadi. Yoshi kattalar sari leksik boyligi kengayadi, sinonim va antonim tushunchalarini, murakkab fe'l shakllarini ishlata boshlaydi. Grammatik jihatdan esa oddiy jumlar tuziladi, keyin murakkab qo'shma jumlar paydo bo'ladi.

2.3. Morfologik va sintaktik xususiyatlar

Morfologik rivojlanish so'zning shakllanish qoidalarini o'rganish, turli grammatik shakllarda so'zlarni ishlatish imkonini beradi. Sintaktik rivojlanish esa gap tarkibini aniqlash va matnni mantiqan bog'lash imkonini beradi. Shu orqali bola matnida boshlanish, rivojlanish va yakun qismi o'z ifodasini topadi.

Matn shakllanishining lingvistik asoslari

3.1. Nutqning semantik va pragmatik jihatlari

Matn semantik jihatdan mantiqiy bog'langan so'z va jumladan iborat bo'lib, voqea, fikr yoki g'oyani ifodalaydi. Pragmatik jihat matnning kontekstdagi vazifasini anglashga yordam beradi.

3.2. Matn tuzilishi: boshlanish, rivojlanish, yakun.

Bolalar matni uch asosiy qismdan iborat: boshlanish, rivojlanish va yakun. Bu strukturaviy tuzilma bolalarga voqealarni mantiqan ifodalash va matnni tushunarli qilish imkonini beradi.

3.3. Bolalar nutqida sarlavha va mavzu aniqligi

Sarlavha va mavzu aniqligi matnning asosiy lingvistik elementlaridan biridir. Bolalar sarlavha orqali matn mazmunini qisqacha ifodalaydi, mavzu esa voqea yoki fikrning markaziy g'oyasini belgilaydi.

3.4. Diskurs va kontekstning roli.

Diskurs matn ichidagi fikrlar va jumlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi. Kontekst esa matnni to'g'ri tushunish va moslashishga yordam beradi.

Bolalar nutqida matn shakllanishini o'rganish metodlari

4.1. Kuzatuv va eksperimental metodlar

Bolalar nutqini o'rganishda kuzatuv metodlari keng qo'llaniladi. Tadqiqotchi bolaning kundalik nutqini, suhbat va hikoyalarni kuzatib, matn tuzilishi va so'z boyligini

baholaydi. Eksperimental metod esa maxsus topshiriqlar orqali bolalarning nutqini sinovdan o'tkazadi.

4.2. Lingvistik tahlil va matn tahlili

Lingvistik tahlil matn ichidagi mantiqiy bog'liqlik, semantik to'g'rilik va diskurs elementlarini o'rganishga imkon beradi. Matn tahlili jumlar o'rtasidagi bog'liqlik, mavzu aniqligi va xulosani baholash imkonini beradi.

4.3. Bolalar nutqini rivojlantirishda pedagogik amaliyot

O'qituvchilar va logopedlar bolalarga matn yaratish mashqlari, hikoya yozish va og'zaki nutq mashqlari orqali nutqiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Shu yo'l bilan bolalar so'z boyligini oshiradi, grammatik va sintaktik ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

Xulosa: Bolalar nutqida matn shakllanishining lingvistik asoslarini o'rganish nafaqat til rivojlanishini, balki bolaning tafakkur va muloqot qobiliyatlarini tushunishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalar nutqi dastlab fonetik va leksik jihatdan oddiy bo'lsa-da, yoshi kattalar sari grammatik, morfologik va sintaktik jihatdan murakkablashadi.

Lingvistik tahlil va pedagogik kuzatuv metodlari bolalarning semantik, pragmatik va diskurs jihatlarini aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, pedagogik amaliyot bolalarning matn yaratish ko'nikmalarini mustahkamlaydi va nutqiy xatolarini kamaytiradi. Shunday qilib, bolalar nutqida matn shakllanishining lingvistik asoslarini o'rganish tilshunoslik va pedagogika sohasida katta ahamiyatga ega bo'lib, kelajakda yangi tadqiqotlar va metodlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Берестов, С. И. Язык и речь детей. Москва: Просвещение, 2010.
2. Выготский, Л. С. Психология развития ребенка. Москва: Академия, 2003.
3. Ефимова, Т. Г. Развитие речи у детей раннего возраста. Санкт-Петербург: Питер, 2015.
4. Коровина, И. В. Лингвистические основы детской речи. Москва: Наука, 2012.
5. Хомский, Н. Язык и мышление. Москва: Прогресс, 1991.
6. Петрашевская, Е. М. Детская речь и её развитие. Санкт-Петербург: Лань, 2008.
7. Luria, A. R. Language and Thought in the Development of the Child. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1973.
8. Owens, R. E. Language Development: An Introduction. Boston: Pearson, 2012.
9. Tomasello, M. Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.